

Typy individualizácie mládeže v podmienkach ohrozenia nezamestnanosťou

Ladislav Macháček

Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta sociálnych vied UCM v Trnave

Redakci zasláno 14. 04. 2013 / upravená verze obdržena 23. 7. 2013 / k uveřejnění přijato 15. 8. 2013

Abstrakt: Problematika dlhodobej nezamestnanosti mládeže sa v Slovenskej republike pokladá za problém, ktorý možno riešiť prijatím novej medzigeneračnej sociálnej zmluvy. Mládežnícka politika po roku 1993 umožnila mladým ľuďom primerane reagovať na tri výzvy modernizácie spoločnosti v sektoroch novej gramotnosti: jazykovej, počítačovej a občianskej. Absentuje reakcia štátnej politiky na novú civilizačnú výzvu, ktorá je dôsledkom dlhodobej nezamestnanosti: získať schopnosť pracovať. Autor zdôvodňuje potrebu rozpracovania špecifického programu TRANZÍCIA (prechod zo školy do práce). Mal by začať projektmi podnecovania rodičov, aby zapájali svoje deti do domácej práce a verejnoprospešnej práce v obci, mohol by pokračovať širokou ponukou drobných pracovných príležitostí pre žiakov a študentov počas stredoškolského štúdia a mohol by vyvrcholiť obnovou osvedčených tovarišských mobilit absolventov škôl v priestore zjednotenej Európy.

Kľúčová slova: mládež, individualizácia, nezamestnanosť, európska mládežnícka politika, generačná zmluva

1 Úvod

Keď je celkom zrejmé, že nezamestnanosť nemusí byť iba životnou epizódou, ale aj celožitným osudom a novou „kariérou“ mladých dospelých, je asi treba znovu preskúmať vzťah mládeže a spoločnosti. Z toho vyplývajú aj dôsledky nielen pre politické, sociologické, ekonomické, právne, ale aj pedagogické a psychologické vedy v podmienkach novej Európy (European Commission, 2009). Zdá sa, že treba posilniť zameranie spoločenských vied aj na problematiku výchovy a vzdelávania zamestnanej i nezamestnanej dospeléj mládeže po ukončení riadneho školského vzdelávania, ktorá by sa týkala tak výkonu krátkodobej alebo akejkolvek práce, ako aj dôstojného výkonu roly nezamestnaného a ich vplyvu na osobnosť človeka. Pritom sa to môže paradoxne dotýkať aj takého fenoménu, akým je spotreba (Pyšňáková, 2012). Aj takéto rozšírenie okruhu záujmu vedeckej reflexie životných problémov dospievajúcej mládeže a mladých dospelých sa môže chápať ako konkretizácia zodpovednosti spoločnosti v novej sociálnej zmluve medzi mladou generáciou a spoločnosťou.

Verejnosť (staršia generácia) začína vnímať mládež ako najviac ohrozenú (AIDS, nezamestnanosť) a súčasne pre spoločnosť aj nebezpečnú skupinu, ktorá najrýchlejšie podlieha nástrahám otvorenej spoločnosti – intolerancii, rasovým predsudkom, drogovým závislostiam. Je to tak aj preto, že najmä médiá majú tendenciu formulovať, a teda zveličovať fenomény mládeže ako problémy. Výsledkom takého prístupu je, že si verejnosť aktérov mládežníckej politiky predstavuje ako ľudí pracujúcich s mládežníckymi gangmi, s mládežou potulujúcou sa po meste, obľubujúcou graffiti, alkohol a drogy, že násilie a kriminalita sa týka

iba mladých ľudí, záškolákov, nezamestnaných mladých ľudí atď. (Siurala, 2004). Niet však sporu o tom, že fenomén marginalizácie mládeže ako istý proces jej vytlačania na okraj spoločnosti existuje. Je produktom systémovej zmeny, ktorá spája novodobú prosperitu spoločnosti s perfektnými výkonmi a enormným úsilím indivíduí v konkurenčnom zápase na trhu práce. Jej atribútom je civilizačná výzva: každý jednotlivec by sa mal adaptovať na novú kultúru permanentného ohrozenia. Vo vzťahu k mládeži sa vymedzuje ako výzva jej individualizácie, t. j. ako osobnostná dispozícia alebo schopnosť brať zodpovednosť za svoje rozhodnutia a vyrovnáť sa s ich rizikami a sociálnymi dôsledkami. Individualizácia mládeže predstavuje tak aj predpoklad oneskorenej modernizácie našej spoločnosti (Macháček, 1997).

Vychádzame z výsledkov analýzy Claire Wallace, ktorá naznačila, že problém štruktúrnych zmien v prechode mladých ľudí do sveta dospelých treba vidieť v rámci dlhodobej tendencie spoločenského vývoja od modernizácie k postmodernizácii: „Modernizácia pomohla prostredníctvom mládežníckej organizácie a sociálnej politiky štátu vytvoriť mladosť ako akési ľudské javisko medzi výchovou a prácou, medzi rodičovskou rodinou a vlastnou rodinou mladých ľudí“ (Wallace, 1997, s. 55). Postmodernizačná tendencia tieto tradičné štruktúry podľa C. Wallace rozložila. „Následkom ich rozkladu vznikla situácia rastúceho zmätku a neistoty, kde sa rozplývajú nielen hodnoty, ale aj vekové skupiny“ (Wallace, 1997, s. 56).

Našou úlohou je overiť hypotézu, že pre Slovensko ako krajinu s oneskorenou modernizáciou je typická progresívna a regresívna individualizácia, zatiaľ čo alternatívna individualizácia sa ešte dostatočne nerozvinula, nakoľko si vyžaduje istú úroveň sociálnej a ekonomickej prosperity celej spoločnosti.

2 Historicko-politické kontexty nezamestnanosti mládeže

Osobitosť vnímania sociálneho vylúčenia mladých ľudí formou nezamestnanosti v tzv. postkomunistických krajinách Európy spočíva v tom, že aj dvadsať rokov po r. 1989 sa chápe ako sprostredkovaný dôsledok transformácie socialistického politického a ekonomického systému s jeho politikou povinnej zamestnanosti. Kľúčovou otázkou je stále *„či osvojené hodnotové a inštitucionálne premeny, ktoré sa sústreďujú na prechod k trhu a pluralitnej demokracii, budú fungovať ako stimuly dostačujúce na prekonanie zdedenej zaostalosti a na vývoj smerujúci k informačnej spoločnosti... k celému komplexu modernizačných zmien“* (Machonin, 2000, s. 150).

Z *historicko-civilizačného* hľadiska treba vnímať transformačné procesy na Slovensku v kontextoch procesov modernizácie. Tento proces integruje v sebe také čiastkové tendencie, ako sú ekonomická modernizácia reprezentovaná postindustrializáciou, politická modernizácia reprezentovaná demokratizáciou, sociálna modernizácia reprezentovaná procesmi rastu slobody a rovnosti občanov, kultúrna modernizácia reprezentovaná pohybom celej spoločnosti od fundamentalizmu k racionálnosti.

Modernizácia na Slovensku v podmienkach komunistickej totality zablokovala nielen procesy politickej pluralizácie a demokratizácie. Spoločenský systém reálneho socializmu súčasne poskytoval plnú zamestnanosť najmenej vzdelaným sociálnym vrstvám, neobyčajne veľké

sociálne istoty a rozsiahlu starostlivosť: to stále pretrváva v historickej pamäti prostredníctvom najstarších generácií.

Systémová transformácia po roku 1989 rozbila tradičné štruktúry tak v oblasti vzdelávania, ako aj v oblasti zamestnanosti a sociálnej starostlivosti. V stredoeurópskych postkomunistických spoločnostiach vlastne otvorila dvere pre typické postmodernizačné tendencie, ktoré už v iných krajinách zasiahli jednotlivcov, regióny, krajiny a celé kontinenty. Tieto tendencie globalizácie trhovej ekonomiky a technológie informatizácie vytvárajú jeden svetový priestor, čím prehľbujú možnosti kreativity a uplatňovania individuálnej výkonnosti príslušníkom všetkých generácií. Do všetkých pórov spoločnosti preniká súčasne neistota a neurčitosť ako dôsledok vplyvu tých istých procesov.

Stratila sa možnosť „sladkej“ izolácie. Aj slovenská spoločnosť získala možnosť pretrpieť sa k svojmu novému miestu vo svete. Bolo to práve v tom historickom momente, keď sa aj Európa začala integrovať oveľa intenzívnejšie, aby čelila novej výzve restratifikácie sveta globalizáciou trhu a informácií. Každý, najmä relatívne nový štát, akým je Slovenská republika po roku 1993, osciluje medzi prosperitou alebo úpadkom. Je už len otázkou, ako to vtipne poznamenáva Z. Bauman (1997), či to budeme vnímať ako svoju slobodnú voľbu alebo riadenie krutého osudu.

Základné podmienky sociálnej zmluvy medzi generáciami v krajinách stredovýchodnej Európy sa rapídne zmenili. Sociológovia v Európe (Jonsson, 1997; Richter, 2000) sa vracajú ku klasikom teórie sociálnej zmluvy a pripomínajú, že sociálna zmluva môže predstavovať nástroj zabezpečujúci sociálne porozumenie medzi ľuďmi vlastniami nerovnaké zdroje. V našom prípade môžeme medzigeneračnú sociálnu zmluvu chápať ako pripravenosť mladých ľudí plniť si svoje povinnosti voči spoločnosti dospelých vtedy, keď im bude spoločnosť (štát) pomáhať a podporovať ich pri realizácii ich životných programov.

Claire Wallace (Wallace, Kovacheva, 1998), ktorá dobre pozná problematiku mládeže v stredoeurópskych krajinách, oceňuje najmä to, že štát, či už vedený sociálnou demokraciou, alebo konzervatívno-liberálne orientovanými politickými stranami, sa v týchto krajinách nevzdal svojej zodpovednosti za nezamestnanú mládež a spoločne s ich rodinami, nie celkom úspešne, čelí tejto nepríjemnej realite už viac ako 20 rokov.

Vstupujeme do obdobia zásadnejšej korekcie už existujúcej koncepcie *štátnej politiky zamestnanosti a politiky trhu práce* nielen vo vzťahu k absolventom škôl ako najviac ohrozenej skupine na trhu práce, ale v súčasnosti už aj k dlhodobo nezamestnaným mladým dospelým, ktorí nikdy nevstúpili na trh práce. Potrebujeme novú koncepciu *sociálnej práce s tými skupinami mladých ľudí*, ktorí sa dostávajú aj v dôsledku dlhodobej nezamestnanosti na okraj spoločnosti.

Problematika nezamestnanosti mládeže sa v Slovenskej republike pokladá za problém hodný vedeckej reflexie. Štát ako generalizovaný aktér oneskorenej modernizácie Slovenska očakáva, že vedecký výskum prinesie poznatky, ktoré pomôžu rozpracovať takú sociálnu zmluvu, v ktorej sa vymedzia jeho povinnosti v niektorých oblastiach štátnej politiky a načrtnú očakávania aj od svojpomocných občianskych hnutí mládeže.

3 Nezamestnanosť z hľadiska procesov individualizácie mládeže

Cieľom tejto prehľadovej štúdie je na príklade Slovenska reflektovať problematiku vyrovnávania sa generácií mladých ľudí po roku 1989 s požiadavkami prechodu zo školy na trh práce v súlade so scenárom – hypotézou, ktorý predložila C. Wallace (1997, s. 55).

Podľa jej charakteristiky existujú tri typy individualizácie:

1. *Progresívna individualizácia*: rast vzdelávacích príležitostí, výcviku, ako aj životných štýlov spôsobuje, že mnohí mladí ľudia sa oslobodili z tradičných rodičovských obmedzení, majú schopnosť vyberať si medzi rozdielnymi možnosťami;
2. *Regresívna individualizácia*: individualizácia sú nielen príležitosti, ale aj nebezpečenstvo nezamestnanosti pre tých, ktorí sú neúspešní pri prechádzaní a stúpaní po rozličných rebríčkoch vzdelávania a výcviku. Postmodernizácia značí, že rodina nemôže a sociálny štát nechce prebrať zodpovednosť za riadenie procesov prechodu mladých ľudí do dospelosti;
3. *Alternatívna individualizácia*: rastúci materializmus a trhovo orientovaná konkurencia produkuje aj takých mladých ľudí, ktorí sa búria proti týmto očakávaniam. Skôr ako by ich spoločnosť sociálne vylúčila, začleňujú sa do nových spoločenstiev vyznávajúcich „postmaterialistické hodnoty“.

3.1 Regresívna individualizácia mládeže

Život v neskorej modernite je súčasťou historického procesu od kolektivizovaných k individualizovaným identitám a je spojený so subjektívnou percepciou ohrozenia a neistoty. Všetci rovnako sa nedokážu vysporiadať na individuálnej úrovni so všetkými nástrahami a nepredvídateľnosťami tohto sveta. Niečo treba nechať aj v súčasnosti na kolektivistickú solidaritu prostredníctvom štátu a jeho prerozdeľovacích funkcií a niečo na kolektívny zápas v tradičných štruktúrach odborového typu (Čambáliková, 1998).

Procesy transformácie politických a ekonomických systémov postkomunistických krajín Európy historicky neobyčajným spôsobom otvárajú pred sociologickou reflexiou možnosť preskúmať a zovšeobecniť, ako sa rodí a prehlbuje nová podoba sociálnej diferenciacie a ako bude vplývať na jej generačnú reprodukciu. Všetci mladí ľudia bez rozdielu svojho sociálneho pôvodu sú istým spôsobom hodení do „štruktúrnych kontradikcií“ mládežníckej životnej fázy a majú možnosť optimalizovať svoje životné šance na získanie sociálnej pozície. Pochopiteľne, ... „ak osobnostná kompetencia a sociálne zdroje sú dostupné a dostatočné, mladí ľudia môžu a aj nájdu produktívne spôsoby, ako sa vyrovnat' s mládežníckou tranzíciou úspešne, aby si zabezpečili zdravú dospelú osobnosť a vývoj. Tam, kde sú kompetencie a zdroje nedostatočné, vyúsťuje tranzícia do chudobnej existencie“ (Chisholm, Hurrelman, 1995, s. 152).

Pre anglických sociológov A. Furlonga a F. Cartmella (1997) je nepredstaviteľný súčasný kapitalizmus bez tried, pretože niektoré skupiny majú schopnosť monopolizovať zdroje a udržiavať a reprodukovať túto výhodu cez generácie. Individualizáciu mládeže nemožno už viac chápať iba ako „progresívnu“ s jej slobodou vyberať si medzi možnosťami a príležitosťami ako čokoládové vajička v bohatom veľkonočnom košíku. Treba pripustiť existenciu aj regresívnej individualizácie s následnými problémami marginalizácie mládeže.

Najmä Slovensku, ako jednej z mála krajín EÚ, sa nedarí pozbaviť popredného umiestnenia v rebríčkoch dlhodobej nezamestnanosti mládeže.

Tento fenomén treba v sociologickej teórii mládeže primeranejšie zobrazit' (Macháček, 2011). Najmä v takých krajinách, ako je Slovensko, sa v dôsledku obmedzených prostriedkov rodičov dospelievajúcej mládeže a nedostatočnej sociálnej siete, mnohým dospelievajúcim neumožňuje taká sloboda voľby, ktorá by sa spájala s primeraným rizikom a osobnou zodpovednosťou za dôsledky nesprávnych rozhodnutí. V takýchto krajinách, ktoré zaznamenali dramatický zvrät od plnej zamestnanosti k nezamestnanosti na úrovni 15 % populácie, a mládeže dokonca na úrovni 25 %, aj keď len v niektorých regiónoch, sme preto proces individualizácie mládeže citlivejšie registrovali skôr ako *regresívnu individualizáciu*.

3.2 *Progresívna individualizácia mládeže*

Na druhej strane máme dost' poznatkov o tom, že treba interpretovať problematiku zamestnanosti mládeže aj v kontexte koncepcie *progresívnej individualizácie*. Mládežnícka životná fáza nemizne ako kultúrny fenomén len preto, že absentuje zaručená a plná celoživotná zamestnanosť ako kľúčový znak nástupu do sociálnej dospelosti a občianstva. Objavuje sa dokonca predlžovanie mládežníckej fázy o niekoľko rokov, ako dôsledok individuálnej slobodnej voľby mladých ľudí radšej sa zdanlivo chaoticky pohybovať v priestore prechodu (spájajú nezamestnanosť s krátkodobými kurzami, čiastkovými úväzkami, zmluvnou prácou, rekvalifikáciou, prerušujú zamestnanie s cestovaním za štúdiom a krátkodobou prácou do zahraničia s cieľom získať jazykové znalosti a pod.) ako teraz nastúpiť a usadiť sa v dostupnom zamestnaní, ktoré je ale nízko platené a vyžaduje nekvalifikovanú prácu.

Treba zobrať na vedomie, že k progresívnej individualizácii môže patriť aj akési budovanie „odborného kompetenčného“ portfólia zloženého zo schopností, znalostí, zážitkov, ktoré bude možné aktivizovať a pragmaticky využiť až v budúcnosti. Pritom práve tento nezmyselný „spletenec“ znalostí a schopností získaných v rozličných kurzoch a krátkodobých zamestnaniach sa môže ukázať ako požadovaná kompetencia individua pri jeho následnom celoživotnom profesnom uplatnení.

Súčasná mládež je podľa nemeckého pedagóga a sociológa J. Zinneckera generáciou poľovníkov na pracovné príležitosti. Nikto nevie, kedy presne a kde sa otvoria – ale je isté, že sa otvoria. Ide o to, byť v pravom čase na pravom mieste a uchopiť ich. V tomto zmysle je najmladšia generácia generáciou „lapačov – poľovníkov“ (Zinnecker, 2005). Nájdeme ju všade tam, kde sa ohlasuje niečo nové: aktuálne módne hity a trendy v odevnom či hudobnom priemysle, prekvapujúce hracie a komunikačné prístroje, nové druhy športov, novovyvinuté kombinácie predmetov a študijných smerov, novodobé zamestnania. Príslovečný optimizmus mladých poľovníkov príležitostí sa zakladá na tom, že sú si istí, že sa pre nich otvárajú takéto novodobé priestory a možnosti. Sú si istí tým, že sú lepšie vybavení na poľovačku príležitostí ako tí, čo sú časťou staršej generácie.

3.3. Alternatívna individualizácia mládeže

Poznatky fínskych sociológov (Puuronen, 1997) potvrdzujú, že medzi dlhodobo nezamestnanými mladými ľuďmi možno identifikovať nielen skupinu, ktorá zúfalo hľadá prácu, alebo skupinu mladých ľudí, ktorí sa v dôsledku nezamestnanosti dostali do sociálnej izolácie. Najväčším prekvapením bolo, že sa podarilo medzi dlhodobo nezamestnanými identifikovať aj skupinu vyznávačov *subkultúry nezamestnanosti*. Prvé dve skupiny majú spoločné to, že uznávajú etický význam práce ako zdroj sebaúcty a spoločenského rešpektovania ich osoby. Pre tieto skupiny je vlastne uspôsobená celá filozofia existencie úradov práce s jej prepracovaným systémom aktivít, ako aj poslanie a výbava všetkých vládnych i nevládnych subjektov sociálnej práce, ktoré sa môžu vo svojej činnosti oprieť o hodnotové štruktúry klientov uvedeného typu.

Vyznávači subkultúry nezamestnanosti tu však pôsobia ako mimozemšťania, s ktorými sa nedarí komunikovať a nájsť spoločnú reč. Pri ich charakteristike sa konštatuje, že práca a zamestnanie je pre nich prekážkou ich novoobjaveného spôsobu života. Typ vyznávačov subkultúry nezamestnaných oceňuje finančnú pomoc rodičov, partnerov, príbuzných, ale aj štátu prostredníctvom úradov práce a obce prostredníctvom sociálnej starostlivosti. Ich finančný príjem z prípadného zamestnania na úrovni minimálnej mzdy sa nevyrovná hodnotám, ktoré poskytuje takáto subkultúra nezamestnaných pestovaná zvyčajne v istej malej „priateľskej“ komunite. Zbytočná je tu námaha a úsilie pracovníkov úradov práce ponúkať im pracovné príležitosti tohto typu.

V Poľsku výskum zisťoval, ako opísali dlhodobo nezamestnaní svoj typický deň. Prekvapujúco sa zistilo, že odpovede naznačovali zoskupovanie mladých nezamestnaných do piatich odlišných životných štýlov. Okrem bežných typov (typ orientovaný na domácnosť a deti, typ aktívnych hľadačov práce, typ pseudonezamestnaných, ktorí pracovali v šedej ekonomike, typ izolovaných a ponížených), ktoré dobre poznáme z praxe úradov práce, sa aj B. Jungovi (1997) podarilo objaviť skupinu vyznávačov subkultúry nezamestnanosti. Toto zoskupenie sme pomenovali ako *typ milovníkov aktivít voľného času*, s ktorým sa spája stereotyp o celej skupine nezamestnaných, ktorá sa iba váľa v posteli, pozerá od rána do večera na telku a navštevuje krčmy.

4 Programy EÚ v oblasti riešenia nezamestnanosti mladých ľudí

Aj v krajinách Európskej únie, ako to už dávnejšie prezentovala Lynne Chisholm (1997), sa pripúšťa na jednej strane, že skúsenosti mladých ľudí z ich prvého pracovného miesta, ako anticipačného socializačného prostredia, sú nevyhnutné a nenahraditeľné. Tieto skúsenosti v zamestnaní, či už sú dobré alebo zlé, majú svoj nesporný socializačno-formatívny význam. Preto je nezamestnanosť mládeže odborne i osobnostne škodlivá najmä vtedy, ak nasleduje bezprostredne po ukončení školského vzdelávania.

V dôsledku procesov ekonomickej globalizácie a technologickej inovácie a informatizácie sa tradičný problém vzťahu vzdelávacieho a pracovného systému, ako vzťah vzdelania a kvalifikácie vyplývajúcej z praktických skúseností, začlení do nového kontextu rastu konkurencie na trhu práce. Pred mládežou vzniká situácia, v ktorej sa znižujú šance na zamestnanie nielen medzi menej vzdelanými a kvalifikovanými ľuďmi. Značí to nebezpečie

dlhodobej nezamestnanosti a vylúčenie z trhu práce celého segmentu súčasnej generácie mládeže v krajinách Európskej únie.

Pozornejšie zhodnotenie týchto sociologických informácií naznačuje istý bludný kruh medzi očakávaniami nezamestnaných, ich vzdelaním a potrebami trhu práce. Väčšina sa domnieva, že ich vzdelanie je v súlade s tým, čo chcú robiť. Súčasne vedľa, že kvalitnú platenú prácu so súčasným vzdelaním nezískajú. Iba malá časť z nich sa zmieri s tým, že prijmú prácu vyžadujúcu aj iné vzdelanie alebo kvalifikáciu. Súčasné rekvalifikačné a vzdelávacie aktivity nezamestnaných prostredníctvom úradov práce sú problematické. Bludný kruh medzi prácou a vzdelaním sa upevňuje aj tým, že ponuka pracovných príležitostí je v niektorých regiónoch malá a v nízkej mzdovej štruktúre. Preto individuálne investície (časové, finančné) do rekvalifikácie alebo vzdelávania pokladajú nezamestnaní za neefektívne. O prekonanie bludného kruhu sa usilujú aj súkromné sprostredkovateľské agentúry *individuálnymi poradenskými aktivitami* s nezamestnanými, aby si našli nové reálne profesné ciele, aby nechápali vzdelávanie a rekvalifikáciu iba inštrumentálne, ale aj ako možnosť osobnostného rozvoja.

V programoch EÚ v oblasti vzdelávania a občianskej participácie mládeže, ktoré poznáme aj u nás (Leonardo, Sokrates, Youth), dominuje ochrana a pomoc znevýhodnených a marginalizovaných, motivujú sa, aby si našli druhé životné šance, poskytujú sa možnosti, aby sa „zaneprázdnilí“ tí mladí ľudia, ktorí opustili školu zastrašení jej nárokmi. Pripomenuli by sme na tomto mieste závery európskeho summitu o zamestnanosti, potvrdené aj na stretnutí predsedov vlád členských krajín EÚ v Lisabone v r. 2000. Zdôrazňuje sa tu, že najbližích 10 rokov bude otázka prechodu mladých ľudí na trh práce podstatnou aj z hľadiska hodnotenia úspešnosti rozširovania EÚ. Medzi konkrétnymi cieľmi politiky zamestnanosti mládeže po Lisabone bol aj ambiciózny cieľ, aby ani jeden mladý človek v EÚ vo veku do 26 rokov nebol bez práce, vzdelávania a výcviku, rekvalifikácie viac ako pol roka (Richter, 2001). Ak si pôvodné zámery porovnáваме so súčasnou situáciou, vidíme, že realita je plná nesplnených cieľov politiky zamestnanosti mládeže v EÚ.¹

A. Furlong (2013) vo svojej najnovšej publikácii *Youth Studies* konštatuje, že fenomén NEET (Not in Education, employment or training) sa stal komplexnejším indikátorom situácie mládeže, ako iba samotná nezamestnanosť. Štatistiky, ktoré sú teraz k dispozícii v rámci 27 krajín EÚ, zaznamenávajú, že v roku 2010 bolo v tejto kategórii 4,4 % v Holandsku, ale až 21,8 % v Bulharsku.

5 Nezamestnanosť mládeže je viac ako iba sociálny problém

Ako to zdôrazňovali svojho času S. Kovacheva, L. Macháček, K. Fóti, K. Roberts a B. Jung (1997), nezamestnanosť mládeže v našich krajinách sme chápali ako masový sociálny problém, ale ešte nie ako skutočnú krízu, ktorá by ohrozovala základy novej spoločnosti. Je to

¹ Dokladajú to viaceré údaje v prehľadnej publikácii *Youth in Europe. Statistical portrait*. Eurostat. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2009. Dostupné na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-78-09-920/EN/KS-78-09-920-EN.pdf.

tak aj preto, že mladí ľudia chápali, že rovnako ako oni sami, aj spoločnosť, v ktorej žijú, sa nachádza v „prechode“. Orientácia na budúcnosť sa u nezamestnaných v tomto období doplňovala dočasnými, ale zmysluplnými sociálnymi aktivitami. Pomáhali svojim rodinám a príbuzenstvu, pracovali na sebe prostredníctvom vzdelávania a rekvalifikácie, získavali pracovné skúsenosti v najrozličnejších druhoch zárobkových aktivít na pokraji legality i mimo nej. To im dovoľovalo vnímať svoj život v prijateľných sociálnych súvislostiach. Platilo to všeobecne, že ak nezamestnaní mladí dospelí nemajú stabilné zamestnanie alebo pracovný pomer, môžu získať špecifické sociálne postavenie „ľudí pomáhajúcich iným“ a ich ľudská dôstojnosť a osobnostná integrita môžu prameniť z niečoho iného ako zo zamestnania.

Ak sa však nezamestnanosť netýka iba mladých absolventov škôl, ale celých osadenstiev podnikov a organizácií, situácia sa začína meniť. Ale ani v tom nie je podstata problému. Nezamestnanosť už skutočne ohrozuje nielen samotnú mládež, mladých dospelých, ale celé regióny Slovenska a ako rakovina v metastáze sa dotýka nielen týchto skupín, ale všetkého, čo predstavuje morálne základy celej spoločnosti.

Mladá generácia nastupujúca do pracovného procesu po dvadsiatich rokoch od spoločenských systémových zmien už tak dobre nechápe, ako to chápala tá mladá generácia, ktorá zažila november 1989, prečo sa „v prechode“ rovnako ako oni sami, ešte stále nachádza aj spoločnosť, v ktorej žije. Kladie si čoraz častejšie otázku, ako a či sa procesy modernizácie Slovenska vôbec zavíšili, prečo spoločnosť neprosperuje (Macháček, 2011).

Záver

Naša rozprava naznačila, že sa na Slovensku v zásade vzájomne prelína progresívna s regresívnou individualizáciou mládeže, ktorá sa prejavuje v dlhodobej nezamestnanosti mládeže. Táto tendencia sa posilnila najmä po roku 2009. Veľký podiel mládeže v niektorých regiónoch Slovenska sa dostáva v súčasnosti na okraj spoločnosti a do osobnej izolácie, zo zajatia ktorej nemá vnútorné sily a predpoklady vykĺznuť. Nízke vzdelanie sa spája aj s nedostatočnými sociálnymi zručnosťami medziľudskej komunikácie, prípadne aj s oslabeným psychickým a zdravotným stavom.

Na princípe participácie tu môžu s podporou štátnej správy nastúpiť osobitne na to pripravené a usposobené služby mimovládneho sektora rozvíjaním široko koncipovanej preventívnej sociálnej práce. Možno očakávať, že *občianske iniciatívy a hnutia alebo organizácie dobrovoľníckeho sektora* začnú predstavovať pre takto orientovaných jednotlivcov referenčnú skupinu alebo inštitúciu, ktorá im umožní uplatniť ich záujmy a schopnosti v zmysluplnej činnosti.

Dôležité je, aby sa inštitúcie, ako napr. kluby či azylové domy, na rozdiel od úradov práce, neusilovali všetkých mladých ľudí, v súčasnosti vnímaných ako dlhodobo nezamestnaných (najmä drogovovo závislých), vrátiť na trh práce. Pre mnohých treba začať hľadať možnosť sebarealizácie v istom, zatiaľ *nie dost' presne definovanom priestore medzi trhom práce a systémom sociálnej represie*.

Zatiaľ sa nedarí synergicky previazať medzirezortné riešenia, ktoré by v jednotnej koncepcii štátnej politiky mládeže predložili pred mládež a spoločnosť generačnú sociálnu zmluvu.

Zvyčajne to identifikujeme tak, že im spoločnosť umožní primerane reagovať na tri výzvy modernizácie v sektoroch novej gramotnosti: *jazykovej, počítačovej a občianskej*. Pridali by sme ešte jednu civilizačnú výzvu, ktorá je dôsledkom predĺženého obdobia vzdelávania: *získať schopnosť pracovať*.

S finančnou podporou subjektov zamestnaneckej a zamestnávateľskej zložky občianskej spoločnosti musíme rozvinúť taký program, ktorý by sme nazvali TRANZÍCIA (prechod zo školy do práce). Mal by začať projektmi podnecovania rodičov, aby zapájali svoje deti do domácej práce a verejno-prospešnej práce v obci, mohol by pokračovať širokou ponukou drobných pracovných príležitostí pre žiakov a študentov počas stredoškolského štúdia a mohol by vyvrcholiť obnovou osvedčených tovarišských mobilit absolventov škôl v priestore zjednotenej Európy.

Takýto program by bol v súlade s programom celoživotného vzdelávania a koncepcií riešenia nezamestnanosti mládeže rozvíjaného v Európskej únii (Richter, Sardei-Biermann, 2000). Proces tranzície mladého dospelujúceho do dospelosti sa musí zavŕšiť získaním praktických zážitkov a skúseností z pracovného procesu, v ktorom sa preveruje efektivita získaných základných kvalifikácií (jazyky, zručnosti využívať informačné technológie, podnikateľský duch a sociálno-komunikačné schopnosti) vo formálnom i neformálnom vzdelávacom procese.

Naša analýza naznačila, že táto stratégia sa nedotkne tých odpadlíkov vzdelávacieho i trhového systému, ktorí si v procese alternatívnej individualizácie utvárajú vlastný svet, špecifické subkultúry, gangy a sekty s vlastnými pravidlami, odmenami a sankciami. Aj u nás sa už objavili typy „*večných študentov*“, ktorí asi nikdy nevstúpia na trh práce. Prípadne stretávame „*nových mesiášov*“ združených v sektách rozličného typu alebo „*zlatú mládež*“ z dobre situovanej kapitálotvornej vrstvy, ktorá bude hlásať prežitie v „*ostrovčekoch*“ priateľskej rovesníckej pohody v exkluzívnych kluboch VIP, bez stresov z konkurencie na trhu práce.

Napokon tu máme skupinu novodobých *jánošíkovských chlapcov*, ktorí predtým dobre zarábali v baníctve, lebo spoločnosť ocenila ich drinu a odvahu riskovať vlastný život v podzemí. Teraz sa časť z nich orientuje na lukratívne bezpečnostné služby ochraňujúce podnikateľov, prípadne sa sústreďujú na aktivity akéhosi atraktívneho „*neštátneho*“ prerozdeľovania profitu tých istých podnikateľov alebo bankových domov. Takže niektorí mladí ľudia sa zariadia a budú „*prosperovať*“ aj na Slovensku.

Pravdou však je, že tieto typy životných kariér poznáme zatiaľ výlučne z bežného sociologického pozorovania verejného života alebo prostredníctvom masmediálnych informácií. V odbornej literatúre sme zatiaľ nenašli ich vedeckú analýzu a charakteristiku.

Niektoré z týchto zoskupení mládeže treba vnímať ako signály, ktoré sa rodia ako odpoveď na nové postmoderné podmienky života na Slovensku. Sú to alternatívy, ktoré sa nám nemusia páčiť, ale v skutočnosti predstavujú nové životné stratégie, ktoré budú typické v krátkej budúcnosti. **Zaslúžia si výskumnú pozornosť aj sociálnej pedagogiky.**

Literatúra

- Bauman, Z. (1997). Glokalizacja, czyli komu globalizacja a komu lokalizacja. *Studia socjologiczne*, 146(3), 53–70.
- Čambáliková, M. (1998). Slovak social partners in the transformation and integration processes. *Sociológia*, 30(5), 623–632.
- European Commission. (2009). *European Research on Youth. Supporting young people to participate fully in society. The contribution of European Research*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Furlong, A., & Cartmell, F. (1997). *Young People and Social Change: Individualization and Risk in Late Modernity (Sociology and Social Change)*. Buckingham: Open University Press.
- Furlong, A. (2013). *Youth Studies. An Introduction*. New York: Routledge.
- Chisholm, L. (1997). Initial Transition between Education, Training and Employment in a Learning Society. *Sociológia*, 29(6), 659–670.
- Chisholm, L., & Hurrelman, K. (1995). Adolescence in Modern Europe. Pluralized transition pattern and their implications for personal and social risks. *Journal of Adolescence*, 18(2), 129–158.
- Jonsson, B. (1997). Mladí ľudia, ich životné programy a plány na budúce profesie vo Švédsku. In: Macháček, L. (ed.). *Mládež a nezamestnanosť v Európe* (s. 71–77). Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- Jung, B. (1997). Initial analysis of the lifestyle of young unemployed and young self-employed in Bulgaria, Hungary, Poland and Slovakia. In: Macháček, L., & Roberts, K. (eds.). *Youth Unemployment and Selfemployment in East-Central Europe* (s. 27–44). Bratislava: Institute for Sociology, Slovak Academy of Sciences.
- Kovacheva, S., Macháček, L., Fóti, K., Roberts, K., & Jung, B. (1997). Youth Unemployment in East Central Europe. *Sociológia – Slovak Sociological Review*, 6(1), 671–684.
- Kurzynowski, A. (1997). *Young Unemployed (in Katowice and Suwalki)*. Warszawa – Smolenice.
- Kuure, T. (2000). *Making and breaking borders. Nordic Youth Research Symposium: NYRIS 7*, Helsinki 7-10 June 2000, p. 17.
- Macháček, L. (1997): Individualisation Theory in Youth Sociology. *Sociologia*, 29(3), 249–253.
- Macháček, L. (2011). *Úvod do sociológie mládeže*. Trnava: UCM.
- Machonin, P. (2000). Teorie modernizace a česká zkušenost. In: Mlčoch, L., Machonin, P., & Sojka, M. *Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989* (s. 97–218). Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Puuronen, V. (1997). Zamestnatelnosť a každodenný život dlhodobo nezamestnaných mladých ľudí vo Fínsku. In: Macháček, L. (ed.). *Mládež a nezamestnanosť v Európe* (s. 78–81). Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- Pyšňáková, M. (2012). The „post-revolutionary“ Czech consumer generation: “mainstream“ youth in the context of individualised society. In: Leccardi, C., Feixa, C., Kovacheva, S., Reiter, H., & Sekulic, T. (eds.). *1989-Young people and social change after fall of the Berlin Wall* (s. 159 – 172). Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Richter, I. (2000). Jugendhilfe und Politik. *Diskurs*, 10(2), 43–50.

- Richter, I. & Sardei-Biermann, S. (Hrsg.). (2000). *Jugendarbeitslosigkeit: Ausbildungs- und Beschäftigungsprogramme in Europa*. Opladen: Leske + Budrich Verlag.
- Siurala, L. (2004). Európsky rámec mládežníckej politiky (CDEJ) 33. zasadanie, Budapešť, Európske centrum mládeže 11. a 13. 10. 2004.
- Wallace, C. (1997). Mládež, práca, vzdelanie v postkomunistickej Európe: cesta k individualizácii? In: Macháček, L. (ed.). *Mládež a nezamestnanosť v Európe* (s. 50 – 57). Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- Wallace, C., & Kovacheva, S. (1998). *Youth in Society*. London: Macmillan Press.
- Youth in Europe. Statistical portrait.. Eurostat. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2009 Statistical books © European Communities, 2009. ISBN 978-92-79-12872-1.
- Zinnecker, J. (2005). Mládež ako nový občiansky stred – prvá generácia mladých Nemecka v 21. storočí. *Slovenská politologická revue*, 1. Dostupné na: <http://revue.kpol.ff.ucm.sk/archiv/2005/1/zinnecker.pdf/>

Autor

Prof. Mgr. Ladislav Macháček, CSc., Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta sociálnych vied, Katedra politických vied, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava, e-mail: ladislav.machacek@ucm.sk

Types of individualisation in conditions of risk of youth unemployment

Abstract: The issue of long-term youth unemployment in the Slovak Republic is considered to be a problem that can be solved by adopting a new intergenerational social contract. Youth policy after 1993 allowed young people to respond adequately to the challenges of modernization of the three sectors in the new literacy: language, computer and civil. There has been no response from the state policy to the new civilization challenge, which is the result of long-term unemployment: Gaining the ability to work. The author justifies the need for the development of specific program transition (transition from school to work). It should start with projects encouraging parents to engage their children in domestic work and community service in the village, we could go on with a wide range of small jobs for pupils and students during secondary school education and could culminate in restoring experienced apprenticed mobility of graduates in the area of unified Europe.

Keywords: youth, individualization, unemployment, European youth policy, generational contract